

УДК 378.016-054.62:811.161.1'243'373

**ПРОБЛЕМИ ЛЕКСИЧНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ
ПІД ЧАС НАВЧАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ
ЯК ІНОЗЕМНОЇ АРАБОМОВНИХ СТУДЕНТІВ**

Цапко Т.П., канд. філол. наук (Харків)

Однією із центральних проблем, що виникають у процесі навчання іноземної мови та взаємодії мовних систем, є проблема інтерференції. Виявлення різноманітних зон і типів інтерференції на базі порівняльно-типологічних досліджень на прикладі російської і арабської мов може бути використано при створенні навчальних посібників, що буде сприяти підвищенню ефективності навчання російської мови як іноземної.

Ключові слова: порівняльна типологія, білінгвізм, міжмовна інтерференція.

Цапко Т.П. Проблемы лексической интерференции при обучении русскому языку как иностранному арабоязычных студентов. Одной из центральных проблем, возникающих в процессе обучения иностранному языку и взаимодействия языковых систем, является проблема интерференции. Выявление различных зон и типов интерференции на базе сопоставительно-типологических исследований на примере русского и арабского языков может быть использовано при создании учебных пособий, что будет способствовать повышению эффективности обучения русскому языку как иностранному.

Ключевые слова: сравнительная типология, билингвизм, межъязыковая интерференция.

Tsapko T. Problems of Lexical Interference in Teaching Arab Students Russian as a Foreign Language. One of the basic problems raising in the process of teaching a foreign language and language systems interaction is the problem of interference. The revelation of different interference zones and types on the typical and comparative researches base using Russian and Arabic as an example can be used in writing any educational textbooks. The above-mentioned process will provide the increase of effectiveness in teaching Russian as a foreign language.

Key words: comparative typology, bilingualism, inter-linguistic interference.

Як один із принципів методики викладання іноземної мови визнано урахування рідної мови тих, хто навчається. У зв'язку з цим у процесі

навчання адекватної комунікації мовою, що вивчається, значне місце посідає зіставлення мов. Відомості про схожість і відмінності між мовами, що зіставляються, сприяють більш стійкому опануванню іноземної мови шляхом профілактики можливої інтерференції. Одним із лінгво-дидактичних завдань, які вирішує порівняльне мовознавство, є встановлення характеру міжмовних інтерференцій і шляхів їхнього подолання. Лінгвістичною причиною міжмовної інтерференції може стати методично релевантна відмінність між рідною і нерідною мовами. Проблема інтерференції особливо актуальна, коли певне граматичне явище подане як у рідній мові тих, хто навчається, так і в іноземній, яка вивчається, проте в їх функціонуванні існують відмінності. В цьому випадку граматичні моделі рідної мови переносяться у мову, що вивчається. Таким чином, інтерференція є не чим іншим, як підміною схем і моделей мови, що вивчається, відповідними елементами рідної мови, або видозміна перших за зразком других.

У практиці викладання російської мови як іноземної особлива увага приділяється дієслову, що є одним з найважливіших класів слів для багатьох мов, базою, яка організує мовну діяльність людини. У процесі опанування такої складної видо-часової системи, як російська, перед носіями арабської мови виникають труднощі, зумовлені, перш за все, відсутністю видів і особливостями вживання дієслівних часів в їхній рідній мові. Це необхідно чітко усвідомлювати на початковому етапі навчання, оскільки в цей період закладається лінгвістична база, від якої залежить подальше опанування мови. Тому порівняльний аналіз російського і арабського дієслова має велике значення для методики викладання російської мови як іноземної на початковому етапі.

Мета цієї роботи полягає в тому, щоб на базі порівняльно-типологічних досліджень різних аспектів російської і арабської мов виявити збіг і розбіжності у використанні мовних засобів у цих мовах, що має важливе методичне значення в навчанні російської мови як іноземної, оскільки знання розбіжностей дозволяє долати мовну інтерференцію.

Явища мовної інтерференції уже давно привертають увагу психологів, лінгвістів і методистів [3; 5; 6; 12]. І хоча в цій галузі останнього часу досягнуті значні успіхи [1; 8; 11], доводиться

констатувати, що вчення про інтерференцію поки що істотно не вплинуло на практику навчання російської мови як іноземної.

Уявляється доцільним дати певні загальні відомості про арабську мову і про систему форм і значень арабського дієслова, а також проаналізувати помилки в мові арабомовних студентів, зумовлені впливом рідної мови.

Сучасна арабська мова функціонує в 3-х формах: літературної – у вигляді літературної мови, діалектної – у вигляді арабських територіальних діалектів з їхніми місцевими говорами, і побутово-розмовній формі, яка займає проміжну позицію – арабські регіональні повсякденні мови (койне). За характерними лінгвістичними ознаками, особливо морфологічними і фонетичними, всі діалекти арабського світу прийнято об'єднувати у дві основні групи: східну і західну. До східної групи входить, разом з іншими, сиро-палестинська підгрупа (сирійський, ліванський, йорданський, палестинський діалекти); західна підгрупа містить так звані магрибські діалекти, зокрема марокканський. Між діалектами східної і західної груп дуже багато істотних розбіжностей. Літературна мова вивчається спеціально, в школі, і використовується переважно письмово; усна форма її реалізації обмежена: ораторська мова, наукові виступи, лекції, радіо- і телепередачі. У побуті нею майже не користуються.

Сучасна арабська літературна мова характеризується значним розвитком словозміни. Це єдина із семітських мов, така, що зберегла з найбільшою повнотою граматичні категорії визначеності / невизначеності, роду й числа, систему відміни і дієвідміни, форм способів і станів.

Арабські словники дотримуються алфавітно-кореневого принципу, тобто слова розташовані по гніздах однокореневих слів. Початкове слово – дієслово у формі 3 особи однини минулого часу, що є основою для утворення інших дієслівних і окремих іменних форм. І на відміну від російського, арабське дієслово не має категорії виду й інфінітива, що важливо при навчанні російської мови арабомовних студентів.

Особливість арабської мови, як і інших семітських мов, полягає в тому, що лексичне значення слова виражається перш за все приголосними звуками кореня.

Для арабської мови характерний корінь із 3-х приголосних. Голосні звуки є основними показниками словотворення і словозміни і служать

для уточнення лексичного значення і вираження граматичних відношень. У ролі словотворчої морфеми виступають не окремі голосні, а вся сума, тобто певні словотворчі моделі, що є своєрідним “каркасом” слова. Можливо, цим визначається своєрідне, недостатньо “шановливе” ставлення арабських студентів до системи голосних в російській мові.

Дієслово є одним з найважливіших класів слів для більшості мов світу, базою, яка організує мовну діяльність. Це, зокрема, властиве і арабському дієслову, яке має свої категоріальні особливості і протиставляється іменним утворенням (іменникам, прикметникам) і часткам, хоча велика кількість дієслів в арабській мові утворена від іменних основ. “Російська грамати́ка” визначає дієслово як частину мови, що позначає процес і виражає це значення в категоріях виду, стану, способу, часу і особи; дієслово має категорію числа і категорію роду у формах минулого часу і умовного способу.

Це визначення в загальному плані можна віднести і до дієслова в арабській мові. Арабському дієслову, як і російському, властиві граматичні категорії часу, способу, стану, особи, числа, роду; є атрибутивна форма дієслова – дієприкметник. В той же час арабське дієслово має особливі форми – *породи* і *масдари*. І на відміну від російського, арабське дієслово не має категорії виду, інфінітива і дієприслівників.

Арабське дієслово має 3 числа (однину, множину, подвійне число), 3 особи і 2 роди. На відміну від російського дієслова, арабське дієслово змінюється і в теперішньому, і в минулому часі за особами, в 2 і 3 особі однини і множини за родами, в подвійному числі за родами в 3-ій особі.

Таким чином, дієслово має 13 форм в теперішньому часі і стільки ж у минулому. У майбутньому часі дієслово відмінюється, як в теперішньому, але перед дієслівною формою ставиться частка, що виражає значення майбутнього часу. Оскільки історично дієслівні форми утворилися шляхом злиття особистих займенників з дієслівним коренем і займенникові афікси присутні в цих формах, особисті займенники (я, ти й ін.) при дієсловах не використовуються.

Категорія виду є специфічною категорією слов’янських мов. Ця категорія, що має основоположне значення для всієї системи російської мови з точки зору взаємозв’язку з іншими граматичними

категоріями, зокрема з категорією часу, є зіставленням двох граматичних значень і форм недоконаного і доконаного виду і властива всім дієсловам російської мови. Зіставлення видів виявляється як у видових парах, тобто дієсловах, що мають одне лексичне значення і належать до різних видів (*писать* – *написать*, *читать* – *прочитать*), так і в одновидових дієсловах, що мають лише недоконаний або лише доконаний вид (*принадлежать*, *содержать* – недоконаний вид; *состоится*, *очутится* – доконаний вид). Крім того, серед видових пар виокремлюються двовидові дієслова, видове зіставлення яких встановлюється з контексту і не спирається на формально-морфологічні відмінності (*использовать*, *классифицировать*).

Арабське дієслово не має паралельних видових форм. Лише залежно від контексту дієслово у кожному окремому випадку може передавати значення або недоконаного, або доконаного виду. Залежно від комунікативних умов арабське дієслово *Kataba* (3 особа однини минулого часу) можна перекласти російською мовою як “*он писал*” і “*он написал*”. Оскільки в арабській мові відсутнє яке-небудь категоріальне зіставлення доконаності /недоконаності як якісного зображення дії, носій мови може удаватися до “позадієслівних” засобів якісної характеристики дії, а саме: обставин (часу, образу дії тощо), часток та ін. Так, поставивши перед дієсловом у формі минулого часу *Kataba* “*писал*” частку *Kad* “*уже*”, той, що говорить показує, що йдеться про дії, які мають свій результат (*Kad Kataba* “*он уже написал*”); а вживання перед цим же дієсловом обставини часу *Kul’iavm* “*каждый день*” показує, що дія не доведена до свого кінця і повторюється (*Kul’iavm Kataba* “*он каждый день писал*”).

Оскільки в російській мові форми часу тісно пов’язані з категорією виду, під час роботи над видо-часовою системою російського дієслова в арабомовній аудиторії необхідно враховувати відсутність видів дієслова в арабській мові і особливості вживання часових форм.

Форми теперішнього часу в арабській мові в значеннях: дія, що збігається з моментом мови і дія, що відбувається зазвичай, властива даній особі – мають адекватні значення дієслівних форм теперішнього часу в російській мові, що не викликає жодних проблем у процесі навчання.

Труднощі виникають у таких випадках. В арабській мові дія, що відбувається одночасно з іншою дією у минулому, виражається дієсловом у формі теперішнього часу. Звідси помилки на зразок “*Я не прочитав текст, потому что мой сосед мешает мне заниматься*”. Викладач має пояснити студентам, що, на відміну від арабської мови, в російській мові для позначення двох дій, що відбуваються одночасно, використовується одна часова форма дієслова.

В арабській мові форма теперішнього часу може приєднуватися до дієслова у формі минулого часу і мати обставинне значення мети. Звідси помилки на зразок “*После школы я поехал учусь в Украине*”. Слід роз’яснювати студентам, що в такій конструкції після дієслова у формі минулого часу необхідний інфінітив дієслова.

В арабській мові дієслово у формі теперішнього часу вживається в деяких конструкціях, в аналогах яких у російській мові використовується інфінітив, наприклад, після дієслів із значенням початку або продовження дії, відповідних російським дієсловом *начать, продолжатъ*. Крім того, після арабських дієслів із значенням бажання, можливості, прагнення, відповідних російським *хотеть, мочь, любить* тощо, а також після модальних слів, відповідних російським *важно, нужно, необходимо, можно, нельзя*, має вживатися дієслово у формі умовного способу, яке утворюється від форми теперішнього часу. Звідси помилки в мові студентів: *Я отдохнул и начал занимаюсь. (заниматься) Я люблю гуляю в парке. (гулять) Можно я беру ручку? (взять) Если человек хочет получает письма, он должен пишет их. (получать; писать)*

В арабській мові три форми минулого часу – минуле просте і дві форми минулого складного. Минуле просте передається дієсловом у формі минулого часу, що адекватно російській мові. Проте в російській мові може бути використане дієслово недоконаного або доконаного виду, тому робота над формою минулого часу в російській мові тісно пов’язана з вивченням видів дієслів.

Складна форма минулого часу – минуле тривале – складається з поєднання форм минулого часу дієслова “*быть*” з формами теперішнього часу основного дієслова і вживається в двох значеннях. Перше значення – минула тривала дія. У мові арабомовних студентів

варіант помилки: “*Вчера я был разговариваю по телефону*”. “*Я опоздал, потому что долго был сплю*”. Помилки подібного роду пояснюються тим, що граматичні моделі рідної мови переносяться в російську мову, яка вивчається. Необхідно пояснити студентам, що для повідомлення про факт дії у минулому, коли дія лише називається, або для позначення тривалої дії у минулому необхідно використовувати дієслово недоконаного виду у формі минулого часу.

Друге значення минулого тривалого часу в арабській мові – дія звичайна, така, що повторюється у минулому. Звідси часто зустрічаються помилки, наприклад “*На родине я часто был хожу в кино*”. У російській мові в цьому випадку також необхідно використовувати дієслово недоконаного виду у формі минулого часу: “*На родине я часто ходил в кино*”.

Оскільки форма минулого тривалого часу арабського дієслова передає основні значення недоконаного виду російського дієслова, необхідна ретельна робота над значеннями недоконаного виду дієслова, щоб запобігти і усунути помилки в мові студентів.

Друга складна форма минулого часу в арабській мові – давноминуле – має значення дії, яка відбувалася давно, або дії, яка здійснювалася раніше іншої дії у минулому. В арабській мові давноминулий час складається з форм минулого часу дієслова “*быть*”, частки “*уже*” і основного дієслова у формі минулого часу. Дуже часто студенти використовують цю конструкцію для побудови фраз російською мовою: “*В школе я уже был изучал биологию. Когда мы пришли в деканат, секретарь была уже ушла*”. У російській мові тут необхідне вживання дієслів минулого часу недоконаного виду (*В школе я изучал биологию*) і доконаного виду (*Когда мы пришли в деканат, секретарь уже ушел*).

В арабській мові три форми майбутнього часу – майбутнє просте і дві форми майбутнього складного. Ці поняття не збігаються з тим, що ми називаємо майбутнє просте (*я напишу, я прочитаю*) і майбутнє складне (*я буду писать, я буду читать*) в російській мові.

Майбутній простий час має значення майбутнього часу і передається дієсловом у формі теперішнього часу з часткою, що виражає значення майбутнього часу, або без частки, якщо з контексту ясно, що йдеться про майбутнє. Спираючись на граматичні конструкції рідної мови, студенти складають фрази на зразок: *Вечером я пишу*

письмо домой. Завтра преподаватель говорит вам, когда мы едем на экскурсию.

Викладач повинен пояснити, що для позначення майбутньої дії в російській мові використовується дієслово у формі майбутнього часу недоконаного або доконаного виду: *Вечером я буду писать письмо домой. Завтра преподаватель скажет вам, когда мы поедем на экскурсию.*

Майбутній складний час вживається для позначення майбутньої попередньої дії і тривалої дії в майбутньому. Майбутнє попереднє позначає дія, яка здійснюється за допомогою форм теперішнього часу дієслова “*быть*”, що приєднуються до дієслова у формі минулого часу, або можуть бути відсутніми, якщо з контексту ясно, що йдеться про майбутнє: *Когда я буду кончил подфак, я учусь в медицинском университете.* Вживаючи в цьому прикладі дієслово у формі теперішнього часу, студенти орієнтуються на функціонування майбутнього простого часу в арабській мові, про що говорилося вище. Аби уникнути помилок на зразок *буду кончил*, студенти повинні чітко усвідомлювати, що для позначення закінченості в майбутньому однієї дії раніше іншої майбутньої дії в російській мові вживається дієслово доконаного виду у формі майбутнього часу: *Когда я окончу подфак, я буду учиться в медицинском университете.*

Значення тривалої дії в майбутньому в арабській мові передає конструкція, яка складається з форм майбутнього часу дієслова “*быть*” і основного дієслова у формі теперішнього часу: *Завтра контрольная работа по биологии: когда я буду учу текст?* Слід пояснити студентам, що в цьому випадку в російській мові необхідне вживання дієслова недоконаного виду у формі майбутнього часу: *Завтра контрольная работа по биологии: когда я буду учит текст?*

Викладачеві слід мати на увазі, що при запереченні дії в майбутньому в арабській мові використовується заперечна частка, після якої дієслово вживається у формі теперішнього часу: *В понедельник тест по химии, поэтому завтра я не играю в футбол. Завтра мне звонит отец, поэтому я не иду на урок.* Вживання в наведеній фразі дієслова *звонит* замість *будет звонить* пов’язано з функціонуванням майбутнього простого часу в арабській мові. Що ж стосується *играю, иду*, слід вказати студентам, що в

цих випадках в російській мові необхідно використовувати дієслово недоконаного або доконаного виду у формі майбутнього часу. *В понедельник тест по химии, поэтому завтра я не буду играть в футбол. Завтра мне будет звонить отец, поэтому я не приду на урок.*

Відмінності у функціонуванні часових форм дієслова в російській і арабській мовах викликають помилки в мові студентів. Дуже часто студенти будують російські фрази, використовуючи граматичні моделі рідної мови. Тому необхідна постійна і ретельна робота над значеннями видів і часів російського дієслова на кожному практичному занятті.

Механізми міжмовної інтерференції діють впродовж всього періоду навчання російської мови як іноземної. Одним із шляхів інтенсифікації і оптимізації процесу опанування російської мови є використання механізму позитивного перенесення і нейтралізації, обмеження впливу рідної мови, що інтерферує.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алимов В.В. Интерференция в переводе: учеб. пособие / В.В. Алимов. – М.: КомКнига, 2005. – 232 с.
2. Бурлаков М.А. Обучение активному владению иноязычной лексикой в вузе / М.А. Бурлаков. – Львов: Вищ. шк., 1988. – 247 с.
3. Вагнер В.Н. Методика преподавания русского языка англоговорящим и франкоговорящим: Фонетика. Графика. Части речи / В.Н. Вагнер. – М.: Изд-во РУДН, 1995. – 324 с.
4. Даниленко А.И. К вопросу о категории возвратности в арабском и русском языках / А.И. Даниленко // Вестник Харьков. политех. ин-та. – 1987. – № 244. – С. 65-66.
5. Затовканюк М.Н. Классификация явлений языковой интерференции: (на материале лексики и грамматики) / М.Н. Затовканюк // Рус. яз. за рубежом. – 1973. – № 2. – С. 74-77.
6. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке / И.А. Зимняя. – М.: Просвещение, 1985. – 160 с.
7. Костомаров В.Г. Методика преподавания русского языка как иностранного / В.Г. Костомаров, О.Д. Митрофанова. – М.: Рус. яз., 1990. – 286 с.
8. Кузьмина С.Е. Языковая интерференция: учеб. пособие / С.Е. Кузьмина. – Н. Новгород: НГЛУ им. Н.А. Добролюбова, 2008. – 98 с.

9. Лопатин В.В. Современный русский язык: Теоретический курс. Словообразование. Морфология / В.В. Лопатин. – М.: Рус. яз., 1989. – 262 с.
10. Шанский Н.А. Русская лингводидактика и языкознание / Н.А. Шанский // Научные основы и практика преподавания русского языка и литературы: тез. докл. и сообщений на III Конгрессе МАПРЯЛ. – М.: Рус. яз., 1976. – С. 43-58.
11. Шарбагов Г.Ш. Арабский литературный язык, современные арабские диалекты и региональные обиходно-разговорные языки / Г.Ш. Шарбагов // Языки Азии и Африки: IV. Афразийские языки. – Книга I. Семитские языки. – М.: Наука, 1991. – С. 250-330.
12. Этова Р.А. Сопоставительный анализ грамматических систем русского и арабского языков: Глагол / Р.А. Этова. – М.: Рус. яз., 1979. – 59 с.

© Т.П. Цапко, 2010